

Володимир Слободян

аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики

НАДУ при Президентіві України

ІДЕЇ КОНСЕРВАТИЗМУ В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті досліджуються політико-ідеологічні засади системи публічного управління США, аналізуються системоутворюючі принципи неоконсерватизму як елементи моделі управління в межах сучасної американської демократії. Розглядаються головні формоутворюючі течії неоконсерватизму, проводиться порівняльний аналіз їхнього ідейного ядра. Досліджується специфіка функціонування вільного ринку та ступінь втручання в нього держави. Розкривається сутність механізму збалансування капіталістичного розвитку суспільства на основі ціннісних орієнтирів християнської культури. Аналізується неоконсервативна стратегія національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США.

Ключові слова: публічне управління, неоконсерватизм, капіталізм, державне втручання, християнська культура, національна безпека.

Volodymyr Slobodyan

IDEAS OF CONSERVATISM IN THE AMERICAN MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION

Ukrainian state today is in a difficult socio-economic and external political situation. Its territorial integrity and sovereignty have been violated. The process of identifying values has become irreversible and marked by the Revolution of Dignity. Democracy, as a form of individual freedom protection and the way the public administration system and local governance is organized, has been declared as the main goal of socio-political development of Ukraine. Every society that has come to realization of its responsibility and ability to organize their political life undergoes a phase of democratic transformations. However, in order to be effective, this way requires maximum political, economic, and intellectual efforts of the nation. The formation of the US public administration system vividly demonstrates a difficult path to democracy that multicultural American nation took. This system was created as a consequence of trials and errors, internal contradictions and compromises, different approaches and practices, which in the aggregate defined the way it is at present. Conservatism and liberalism play a leading role in the development of this system, being the political process tools that reflect the dynamics of public beliefs and expectations. Conservatism and liberalism are two poles of American politics, which influence the approaches to the system of governance and social progress balance.

The above testifies to the rationale of the research, as it allows tracing the major directions and stages of the political-ideological components of the US system of public administration. However, the research works related to this topic and done by Ukrainian scholars are scarce. Generally, the studies of the US public administration system are descriptive and do not relate to the analysis of the political-ideological principles of its construction.

The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of the core principles of American neoconservatism, review its main trends, examine the specifics of the free market functioning and the degree of state interference in it, disclose the mechanisms of balancing the capitalist development of society on the basis of Christian culture values, analyze neoconservative strategy of national security and foreign US leadership policy.

The historical task and political goal of neoconservatism, according to its "godfather" I. Kristol, is to develop a new type of conservative politics, which would be suitable for governing modern American democracy. Neoconservatism as a political-ideological component of building a system of public administration in the US is a multifaceted concept of state formation that dates 70 years back in the scientific and political realm. In research studies, neoconservatives mostly devote their attention to the issues of politics, security and ideology, and rarely to the issues of globalization, economy and competition, local governance etc.

In politics, usually, the characteristics of the Republican Party rhetoric include reducing the tax burden, encouraging social sector through market mechanisms, decreasing the number of government institutions and their funding, the cultivation of traditional Christian values, foreign policy leadership and establishment of American democracy values in the world. Thus, neoconservatism is an integral, authentic part of the American political outlook of the nation that provides it with the conditions and living standards corresponding to the level of its political culture and consciousness.

Keywords: public administration, neoconservatism, capitalism, government interference, christian culture, national security.

Владимир Слободян

ИДЕИ КОНСЕРВАТИЗМА В АМЕРИКАНСКОЙ МОДЕЛИ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье исследуются политико-идеологические основы системы публичного управления США, анализируются системообразующие принципы неоконсерватизма как элементы модели управления в пределах современной американской демократии. Рассматриваются главные формообразующие течения неоконсерватизма, проводится сравнительный анализ их идейного ядра. Исследуется специфика функционирования свободного рынка и степень вмешательства государства. Раскрывается сущность механизма сбалансирования капиталистического развития общества за счет ценностных ориентиров християнской культуры. Анализируется неоконсервативная стратегия национальной безопасности и внешнеполитического лидерства США.

Ключевые слова: публичное управление, неоконсерватизм, капитализм, государственное вмешательство, христианская культура, национальная безопасность.

Українська держава сьогодні знаходиться в складному соціально-економічному та зовнішньополітичному становищі, порушено територіальну цілісність та суверенітет. Процес ціннісного самовизначення в один момент став незворотнім і був засвідчений Революцією Гідності. Демократія як форма захисту індивідуальної свободи та спосіб організації системи державного управління та місцевого самоврядування проголошена основною метою суспільно-політичного розвитку України. Через фазу демократичних перетворень проходить кожне суспільство, що усвідомило повноту своєї відповідальності та спроможність організації свого політичного життя. Але цей шлях, щоб бути ефективним, вимагає максимального напруження політичних, економічних, інтелектуальних сил нації. Становлення системи публічного управління США яскраво демонструє нам складний шлях демократичного розвитку, яким пройшла багатокультурна американська нація. Ця система стала можливою лише як результат спроб та помилок, внутрішніх протиріч і компромісів, різних підходів і практик, але тільки це забезпечило їй такий вигляд, який вона має сьогодні [1]. Консерватизм поруч із лібералізмом відіграють провідну роль в процесі розвитку цієї системи, виступаючи інструментами політичного процесу, що відображають динаміку громадянських вірувань і сподівань. Консерватизм і лібералізм є двома полюсами американської політики, в межах яких напрацьовуються підходи до системи управління країною та в цілому збалансовується суспільний прогрес.

Зазначене пояснює актуальність дослідження, оскільки дає можливість прослідкувати на прикладі системи публічного управління США основні напрями та етапи розвитку її політико-ідеологічної складової. Однак наукові дослідження українських вчених, які присвячені цій проблематиці, практично відсутні. Як правило, дослідження системи публічного управління США мають загально-описовий характер і не стосуються аналізу політико-ідеологічних засад її побудови.

Серед українських та зарубіжних вчених, які проводили дослідження зазначеної проблематики, є насамперед: Л. Примаченко, Є. Камінський, Г. Кипаренко, Ф. Кирилук, М. Швагуляк, В. Золотих, П. Б'юкенен, І. Крістол, Дж. Неш, У. Рашер, Ф. Фукуяма та ін..

Метою статті є комплексний аналіз системуютьворюючих принципів американського неоконсерватизму, розгляд його головних течій, дослідження специфіки функціонування вільного ринку та ступеня втручання в нього держави, розкриття сутності механізмів збалансування капіталістичного розвитку суспільства на основі ціннісних орієнтирів християнської культури, аналіз неоконсервативної стратегії національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США.

Зосереджуючи наше дослідження на окремих аспектах ідеології і практики американської моделі консерватизму, зазначимо, що ця модель залишалась в кінці XX – на початку XXI ст. найважливішим типом соціально-економічної політики і сьогодні значним чином впливає на розвиток США. Становлення консерватизму та відродження його популярності в США припадає на 1950-ті роки.

У відомій роботі «Консервативний інтелектуальний рух в Америці з 1945р.» [2] американський політолог Дж. Неш виділяє три течії, які сприяли відродженню консерватизму, – це: лібертаризм, традиціонізм та антикомунізм. Лібертаристи (економічні консерватори) відстоювали ідею ринкової економіки і критикували зростаючу роль уряду в регулюванні соціально-економічних процесів та інших сфер життєдіяльності суспільства. Інтелектуальними лідерами цього напрямку були: М. Фрідман, Ф. Хаек, Л. Мізес. Традиціоналісти стояли на позиції збереження та утвердження норм моралі, доброчесності та культурної ідентичності в суспільному житті. Саме традиціоналісти перші серед консерваторів звернули увагу на соціально-економічні проблеми, які, на їхню думку, були пов'язані із кризою моралі, традиційних цінностей, виховання та занепадом інституту сім'ї. Для представників цього напрямку було важливо визначитися із роллю і місцем держави, суспільства і сім'ї в розв'язанні соціально-економічних проблем. Найвизначнішими лідерами традиціоналістів були Р. Керк і П. Вірек. Представники третього напрямку – антикомуністи Дж. Бернхем і У. Чалеберс розглядали поразку комунізму як першочергове завдання, що визначало пріоритетність всіх наступних.

Позиції представників цих напрямків різнилися із принципових питань. Так, лібертаристи наголошували на важливості свободи особистості як вищої цілі політики і розглядали уряд як найбільшу загрозу людській свободі. Традиціоналісти робили акцент на утвердженні доброчесності й моралі через такі суспільні інститути, як сім'я, церква, асоціації громадян, становець яких, на їх думку, було порушено зростаючою роллю держави [3]. Антикомуністи сконцентрувалися на питаннях зовнішньої політики і «холодної війни». Однак всі вони були єдині в тому, що виступали проти загрози централізації влади, бюрократизації державного апарату, патерналізму і «утопічної держави». Це стало поштовхом до синтезу ідей та підходів, який був сприйнятий більшістю консерваторів позитивно, а в практичній площині ознаменував процес об'єднання та утворення єдиного консервативного руху. Проголошувалося, що захист свободи – це політична ціль, а утвердження доброчесності й моралі – це завдання, яке стоїть перед людиною як особистістю і відноситься до сфери її приватного життя [4].

Такий підхід дав змогу всім трьом напрямкам, а в першу чергу лібертаристам та традиціоналістам, досягнути згоди із головного питання: як слід оцінювати діяльність уряду і роль держави в політичній сфері й суспільному житті? Головним, на думку одного із ідеологів консервативного руху У. Рашера, стало те, що, з одного боку, «класичні ліберальні економісти усвідомили особливе значення західного християнського культурного надбання, з іншого боку, традиціоналісти доросли до розуміння великих практичних, духовних і політичних переваг економічної свободи» [5, с. 35]. Процес злиття був довгим і непростим, але не можна не погодитися із У. Рашером, що «сьогодні сучасний консервативний рух – це продукт синтезу теоретичних підходів та політичних практик трьох шкіл: лібертаристів, традиціоналістів та антикомуністів» [5, с. 40]. Отже, системуютьворюючими елементами консервативної ідеології стали: по-перше, антикомуністична зовнішня політика, що передбачала міцну оборону і

світову присутність; по-друге, ринкова економіка із чіткими пріоритетами приватної власності і конкуренції; по-третє, традиційні цінності, що передбачали відродження християнської моралі та поваги до таких інститутів, як сім'я і церква.

Починаючи з 60-х рр. XX ст., серед консерваторів відбуваються активні дискусії з приводу соціально-економічних питань державної політики, чіткіше формулюється позиція по відношенню до «держави загального добробуту». В цілому, цю тенденцію характеризує негативне ставлення до зростаючої ролі держави у розв'язанні соціальних проблем. Так, радикальні лібертаристи доходять до того, що пропонують створення незалежної від уряду поліції і виступають із ініціативою про передання у приватну власність системи національної оборони. Прихильники цього підходу виступали за цілковите обмеження впливу держави та її бюрократичних інституцій на життя суспільства. Поміркованішою була позиція іншого крила цього напрямку – «економічних консерваторів», які хоч і виступали проти більшості урядових програм, але не стали проти урядових програм як таких [6]. Такі тенденції зумовлюють появу в американській політичній площині неоконсерватизму. Неоконсерватори багато в чому поділяли погляди економічних консерваторів на «державу загального добробуту». Ірвінг Крістол, ідеолог неоконсерватизму, в роботі «Дві переваги капіталізму» [7] наголошує на ідеях класичного ліберального капіталізму і приватної власності, вважаючи їх основними передумовами для розвитку вільного суспільства. Однак, неоконсерватори в своїх підходах і баченні ролі держави не були такими радикальними, як лібертаристи економічні консерватори. Виступаючи проти надмірно витратних та всеохоплюючих соціальних програм «Війна з бідністю» та «Велике суспільство» Л. Джонсона, вони вважали за необхідне збереження соціальних гарантій, що були закладені «Новим курсом» Ф. Рузвельта, при умові їх модернізації у відповідності до вимог часу. Критикуючи внутрішню соціально-економічну політику адміністрації Л. Джонсона, неоконсерватори ставили перед собою завдання визначити розумні межі соціального будівництва та втручання держави в економічні процеси. Амбітні спроби досягнути соціальної справедливості, на їхню думку, призвели до того, що американське суспільство опинилося в гіршому становищі, ніж воно було до того, оскільки значно збільшилося втручання держави і, як результат, з'явилися певні викривлення суспільних відносин (напр., примусове працевлаштування) або непередбачувані наслідки (напр., зростання кількості неповних сімей внаслідок поліпшення добробуту). І. Крістол в роботі «Неоконсерватизм: автобіографія ідеї» [8], аналізуючи переваги й недоліки капіталістичного та соціалістичного устрою, доходить висновку, що надзвичайно складно в практичній площині віднайти розумну межу державного втручання в суспільно-економічний розвиток, адже завжди існує загроза, з одного боку, саморуйнівного хаосу вільного суспільства, з іншого боку – втрата індивідуальної свободи в результаті надмірного урядового планування.

Якщо по відношенню до економічної складової політики неоконсерваторів можна охарактеризувати як «розважливих лібертаристів», то по відношенню до культурної складової політики вони виступають як

«традиційні консерватори». Так, однією з основних культурних загроз ліберального суспільства І. Крістол називає секуляризацію, тобто такий стан суспільства, в якому релігія здебільшого стає приватною справою. Таке позбавлення релігії її суспільного становища неодмінно призводить до зменшення ролі релігійної віри та до зростання скептицизму щодо традиційних релігійних вірувань та сподівань. Наслідком цього стає дедалі більше зростання вимог матеріального щастя, з одного боку, і пропорційна втрата духовних та культурних цінностей – з іншого [7]. До тих пір, поки дух капіталізму був тісно пов'язаний із протестантською етикою, така проблема була відсутня, оскільки протестантська етика встановлювала тісний зв'язок між особистою гідністю, репрезентованою такими цінностями, як честь, поміркованість, старанність і ощадливість, та світським успіхом. Релігія облагороджувала людську природу, наміри і вчинки людей, і утверджувала в свідомості людей християнський вимір справедливості і свободи вільного суспільства. З відходом від релігії змінюється етика капіталістичного суспільства, яка вже характеризується руйнівною свободою самовираження й переслідуванням в суспільному житті виключно власних корисливих цілей. Ця тенденція на поч. XX ст. призвела до розповсюдження егалітаристських теорій та відверто колективістських настроїв серед широких верств населення. Егалітаризм серйозно почали розглядати як спосіб захисту від руйнівного впливу «дикого капіталізму». Таким чином, вичерпання нагромадженого морального капіталу традиційної релігії та традиційної моральної філософії призвело до того, що було порушено стан законності буржуазно-ліберального суспільства. Відновлювати баланс соціальної справедливості взявся егалітаризм із концепціями сильної держави та централізованим плануванням всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Але, як вважає І. Крістол, більш виправданою загрозою вільного секуляризованого суспільства сьогодні є вже не соціалізм, а породжений масовою культурою нігілізм, що санкціонується, як «модерна» культура, властива «модерному» капіталістичному суспільству. Вчений зауважує, що багато хто передбачав потенційні проблеми, з якими може зіштовхнутися ліберальне суспільство, але «ні один не зміг передбачити життєрадісної і безглуздої саморуйнації ліберального суспільства, свідками якої ми є сьогодні. Ліберальний капіталізм не бачає в нігілізмі ворога, а дивиться на нього просто як на ще одну нагоду для бізнесу» [8, с. 496].

Занедбання моралі, духовних надбань та цінностей національної та світової культури, втрата ними авторитету в очах більшості суспільства призводить до того, що багато сфер життєдіяльності людей комерціалізується і в основу покладається принцип отримання максимально вигідних прибутків із нівеляцією моральних та культурних, а подекуди законних обмежень. Невизнання обмежень особистої свободи у сфері бізнесу є наслідком того, що заради прибутків бізнес вдається до таких сфер діяльності, результатом яких є пропагування і утвердження «нових» суспільних ідеалів, «нової» культури та моралі, ознаками яких є статева вседозволеність, розхитування сімейних цінностей та етики дбайливості, нівелювання історичної пам'яті, національних традицій і релігії.

Про усвідомлення американським суспільством глибокої етики особистої вигоди говорять останні соціологічні дослідження, де серед трьох найсерйозніших проблем сьогодення американці назвали: проблеми виховання дітей в правильній системі цінностей; корупцію в державних органах і бізнесі; пожадливість та прагнення матеріального збагачення [9].

Культурна трансформація, яка є результатом розвитку американського капіталізму та ефекту глобалізації, ставить сьогодні перед Америкою по-новому питання про роль держави в «культурній революції». Декларація Незалежності та Білль про права визначають цінність особистої свободи фундаментальним принципом побудови всієї системи влади та сутність американського світогляду. Але свобода, ця необхідна духовна складова ефективного розвитку будь-якого суспільства, може реалізовуватися індивідами як в конструктивному (позитивному), так і в деструктивному (негативному) руслі. Так, в позитивному значенні свободи закладене розуміння цінностей, визначених ще Б. Франкліном в «Альманасі бідного Річарда» [9]. Серед них: впевненість у своїх силах, самовдосконалення, готовність до ризику, енергійність, дисципліна, почуття міри і працелюбність, особиста відповідальність. З одного боку, зазначені цінності висловлюють головну ідею американської демократії: доки кожна людина має свободу переслідувати свої власні інтереси, суспільство, як ціле, буде процвітати. З іншого боку, хоч американці в душі індивідуалісти й інстинктивно, особливо молоде покоління, бунтують проти такої спадщини минулого, як «вірність законам свого племені», традиціям та звичаям, але, на думку неоконсерваторів, було б помилкою вважати, що самим індивідуалізмом і обмежується вся сутність американського етосу. Оскільки індивідуалізм завжди обмежувався суспільними цінностями, «тим клеєм, який скріплює будь-яке здорове суспільство», серед яких: повага до сімейного життя та відчуття обов'язку по відношенню до попередніх та прийдешніх поколінь, патріотизм і виконання обов'язків громадянина, відчуття обов'язку із захисту вітчизни, віра в Бога та визнання етичних принципів. Вочевидь, в будь-якому демократичному суспільстві завжди існує боротьба двох протилежностей – особистого (приватного) і суспільного (колективного), автономного і солідарного. Але коли індивідуальні цінності входять в прямий конфлікт із суспільними, коли індивідуальна свобода починає загрожувати суспільній, тоді суспільство має право її обмежити. Це передбачено Конституцією США та поправками до неї [10].

Характеризуючи американський неоконсерватизм, не можна не розглянути питання національної безпеки та зовнішньої політики, яке займає чи не центральне місце в концепції неоконсерватизму. Крах комунізму в 1989–1991 рр. призвів до того, що Америка втратила головний вектор в зовнішній політиці. Це стало поштовхом до активної дискусії в середовищі неоконсерваторів стосовно національних інтересів США в постбіполярний період. Результат дискусії – розроблена неоконсервативними аналітиками У. Крістолом та Р. Каганом неорейганівська програма Республіканської партії, яка визначила пріоритети зовнішньої політики США. У. Крістол і Р. Каган запропонували три головних інструменти збільшення впливу США: абсолютна вій-

ськова перевага; відновлення відносин із союзниками США; створення системи протиракетної оборони як способу захисту американської території від контрударів [11]. Обґрунтовувалась ідея, що зміна недемократичних політичних режимів має стати центральним елементом неорейганівської зовнішньої політики. Спроби переконати диктаторські режими поводити себе цивілізовано, дотримуючись норм міжнародного права, розглядалися неоконсерваторами як неефективні. Вважалося, що тільки широка демократизація всіх сфер життєдіяльності може гарантувати державам тривалий правопорядок та економічне зростання. Аналізуючи зазначений підхід, можна дійти висновку, що скоріше всього він став результатом отриманого досвіду зовнішньополітичної діяльності адміністрації Р. Рейгана. Адже Дж. Буш в період першого терміну свого президентства дотримувався в зовнішній політиці іншої позиції, виступаючи за те, щоб військова сила США не використовувалася в цілях «національного будівництва» за кордоном. Однак риторика Дж. Буша в період другого президентського терміну суттєво змістилася в бік неоконсерватизму. Пріоритетом зовнішньої політики проголошувалася ідея універсальності демократичних цінностей: «Наша мета полягає в тому, щоб допомогти іншим народам знайти власний голос, досягти власної свободи і піти власним шляхом» [12, с. 325]. Стимулювання демократії за кордоном почало розглядатися адміністрацією Буша як одна з необхідних умов забезпечення національної безпеки США. На думку Ф. Фукуяма, неоконсерватизм як політична практика та ідеологія був легітимізований в зовнішній політиці США саме адміністрацією Р. Рейгана та адміністрацією Дж. Буша періоду 2004 – 2008 рр.

Загалом, серед чотирьох фундаментальних принципів, які характеризують неоконсерватизм в питаннях національної безпеки і зовнішньої політики, Ф. Фукуяма виділяє наступні: переконання, що внутрішній характер політичного режиму впливає на зовнішню політику, яка має відобразити глибинні цінності ліберально-демократичних суспільств; переконання, що американська міць була задіяна в минулому і може бути задіяна в майбутньому з метою попередження порушення та нівеляції демократичних цінностей; негативне ставлення до проектів масштабного соціального будівництва з боку держави у зв'язку з можливістю виникнення непередбачуваних та неконтрольованих наслідків реалізації програм соціального планування; скептицизм по відношенню до легітимності та ефективності механізмів забезпечення міжнародної безпеки і справедливості на підставі дії норм міжнародного права і функціонування міжнародних інституцій. В цьому аспекті неоконсерватори є прихильниками тієї точки зору, що міжнародне право поруч із такими міжнародними організаціями, як ООН, є занадто слабким інструментом, щоб запобігти агресії та правопорушенням з боку держав [11].

Зазначені принципи складають основу неоконсервативної стратегії національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США. Виходячи із цих принципів, адміністрації американських президентів – консерваторів останніх десятиліть формували своє ставлення до політичних процесів і перетворень у Світі [13].

✎ Підсумовуючи, слід зауважити, що історичне завдання і політична ціль неоконсерватизму, за сло-

вами його «хрещеного батька» І. Крістола, полягає у виробленні консервативної політики нового типу, яка б підходила для управління сучасною американською демократією [14]. Неоконсерватизм, як політико-ідеологічна складова побудови системи публічного управління США, є багатогранною концепцією державотворення, процес неперервного розвитку якої в науковій і політичній площині сягає понад 70 років. В наукових дослідженнях неоконсерватори здебільшого присвячують свою увагу питанням політики, безпеки та ідеології, рідше питанням глобалізації, економіки та конкуренції, місцевому самоврядуванню та ін. В політиці зазвичай характерними ознаками риторики Республіканської партії є зниження податкового тиску, стимулювання соціальної сфери за допомогою ринкових механізмів, скорочення системи урядових інституцій та їх фінансування, культивування традиційних християнських цінностей, зовнішньополітичне лідерство та утвердження цінностей американської демократії в Світі. Таким чином, неоконсерватизм є невідомою, автентичною складовою світогляду американської політичної нації, що забезпечує їй відтворення тих умов і стандартів життя, що відповідають рівню її політичної культури і свідомості.

Література.

1. Примаченко Л.В. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / Примаченко Л.В.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. – К.: НАДУ, 2011. – 52 с. – (Серія видань з міжнародного досвіду державного управління).

2. Nash G. The conservative Intellectual Movement in America / Nash G. – New York., 1976.

3. Бьюкенен П.Дж. Правые и не-правые: Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на Буша / Патрик Дж. Бьюкенен; пер. с. Англ. К.Ковешникова. – М.: АСТ: АСТ Москва: Транзиткнига, 2006. – 348 с.

4. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

5. Rusher W. Reflections on the rise of the Right / Rusher W. – Wash., D.C., 1984.

6. Золотых В.Р. «Консервативная волна» и социальная политика Р.Рейгана.(США в 1970-80-е гг.): учебное пособие. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. – 95 с.

7. Kristol I. Two Cheers for Capitalism / Kristol I. – New York., 1978.

8. Kristol I. Neoconservatism: The Autobiography of an Idea / Kristol I. – New York: Free Press, 1995.

9. Обама Б. Дерзость надежды: Мысли о возрождении американской мечты / Пер. с англ. Т.Камышиниковой, А.Митрофанова. – СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 416 с.

10. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Баран З.А., Кипаренко Г.М., Козицький А.М., Мовчан С.П., Сіромський Р.Б., Швагуляк М.М.; за ред. М.М. Швагуляка. – Львів, Київ: Тріада плюс, Алерта, 2011. – 2011. – 700 с.

11. Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Фрэнсис Фукуяма; пер. с англ. А.Георгиева. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2008. – 282 с.

12. Інавгураційні промови Президентів США / Пер. з англ. В.К. Горбатька. – Харків: Фоліо, 2009. –335с.

13. Камінський Є. Україна. США. Світ / Євген Камінський. – Київ: Центр вільної преси, 2012. – 492 с.

14. Irving Kristol, The Neoconservative Persuasion, Weekly Standard, 2003 (August 25), Vol.8, Issue 47.